

VLADIMIR FILIPOVIĆ
HODIMIR SIROTKOVIĆ

PUČKO SVEUČILIŠTE*

I. POSTANAK PUČKOG SVEUČILIŠTA. Ova sveučilišna institucija, koje je ideju na jednoj od sjednica Vijeća Filozofskog fakulteta već 1906. godine iznio tadašnji docent dr Albert Bazala, počela je radom tek godine 1912. Tadašnje nenarodne vlasti odugovlačile su mnogo godina da je kao instituciju sveučilišta ozakone, jer im se s pravom pričinja po svojoj prosvjetiteljskoj ideji opasna.

Kad je mladi docent svoju koncepciju te institucije izlagao, bio je već temeljito upoznat s prosvjetnim tendencijama koje su bile teorijski fundirane od najznačajnijih kultursociologa i socijalnih pedagoga tadašnjice – pri tom su oni isticali i *politički motiv* za što veću obrazovanost naroda – a koje su ideje djelomično već bile realizirane na mnogim vodećim sveučilištima, npr. u Cambridgeu (1873), Londonu (1875), Oxfordu (1877), Beču (1895), Grazu, a nešto prije i u Americi (1890), Švedskoj i Norveškoj (1893), Belgiji (1892) te Pragu (1899), a već je bilo i međunarodnih sastanaka o tom zadatku, a i podataka o uspjesima sličnih ustanova u svijetu. Drugim riječima, Bazala je iznio teorijski i praktički fundiranu ideju, zrelu misao, koja je osim toga bila prilagođena našim prilikama i našim potrebama.

* Prvi dio ovoga članka napisao je Vl. Filipović, a drugi i treći dio H. Sirotković.

Sama zamisao je i štampana u »Hrvatskoj«, a poslije (1907) izdana i kao posebna knjižica pod naslovom »Pučka sveučilišna predavanja. Njihova uredba i svrha«. Rasprava započinje ovom rečenicom: »Devetnaesti je vijek namro tu zadaću dvadesetome, da prosvjetu učini *društvenom i demokratskom*: luč prosvjete, koja je doslije sjala ponajviše samo na visini društva, treba da baci zrake svoje i u najdaljnje i najšire slojeve naroda, a ponosna kraljica znanosti treba da se snizi do seljačkih koliba i radničkih stanova.«

Ukazujući analizom kako je »dosadašnja sva kultura bila *nesocijalna i nedemokratska*«, kako se razvijao »neprirodni odnošaj između naroda i njegove inteligencije«, kako svaka prava kultura mora biti »ukorijenjena u *narodnom tlu*«, Bazala objašnjava kako je »raširenje opće prosvjete na sve slojeve naroda suvremeni zahtjev, kojemu se nijedna država više ne može oteti.«

Imajući na umu budući samostalni politički i državni razvitak svoje domovine, koji će razvitak biti ovisan i o prosvjećenosti naroda, Bazala kaže: »U slobodnoj i narodnoj državi politički demokratizam i socijalizam traži nužno – socijalizam i demokratizam prosvjetni.«

»Pučka sveučilišta su *socijalna potreba*«, konstatira Bazala i obrazlaže kako je upravo Sveučilište dužno da toj potrebi udovolji; a prema njemu, zabrinutost »da će time stradati pravi rad sveučilišta posve je neosnovana, jer ovaj rad može imati baš dobitak po živom dodiru s cijelim narodom.«

»Prilike našega naroda nedvoumno traže«, zaključuje Bazala, »da sveučilišta dođu u neposredni dodir s najširim slojevima naroda: kako će se to gdje učiniti, ovisi dakako o posebnim prilikama društvenim, te je na odboru za uređenje pučkih predavanja sveučilišnih, da te prilike prosudi i prema njima udesi svoje poslovanje.«

Ovako svestrano obrazložen prijedlog bio je prihvaćen od Vijeća Filozofskog fakulteta, a kasnije i od uprave cijelog Sveučilišta. Kako je Bazala zastupao mišljenje da »pučka sveučilišta moraju da budu pod upravom sveučilišta«, to je ta ustanova bila i uređena tako da je njome upravljao poseban Odbor za priređivanje pučkih sveučilišnih predavanja koji se sastojao od 9 članova. Predsjednika i potpredsjednika, te jednog člana odbora birao je direktno sveučilišni senat, a ostalih 6 članova birala su tadašnja 3 fakulteta – Filozofski 3, Pravni 2, a Bogoslovski jednoga člana. Članovima odbora mogli su biti samo sveučilišni profesori i docenti, a mandat odbora trajao je redovno godinu dana. Predsjedničku funkciju u odboru vršio je službujući rektor a tajnika je birao sam odbor. Dužnost članova odbora bila je da potiču sve članove svojih fakulteta da obavezno drže predavanja na toj zajedničkoj katedri sveučilišta, preko koje je široj javnosti trebalo otvoriti vrata naše najviše prosvjetne ustanove. Sveučilišni će nastavnici svoje najnovije ideje i znanstvene tekovine izlagati tako i izvan zatvorenih vrata predavaona Sveučilišta, što je predstavljalo nov sveučilišni zadatak. U duhu i na temelju tih ideja započela je radom ova sveučilišna ustanova tek godine 1912. Odbor je sastavljao red predavanja, a rektor ga je kao posljednja instancija odobravao.

II. DJELATNOST PUČKOG SVEUČILIŠTA. U razdoblju od 1912–18. godine održano je u Pučkom sveučilištu 159 sati predavanja sa 6.961 posjetiocem (prosječno 44 posjetilaca po jednom predavanju). Pučko sveučilište nije svoj rad započelo pojedinačnim predavanjima nego tečajevima (seminarima) u trajanju od 3–6 sati po pojedinoj temi. Slušači su za upis u tečajeve morali ispuniti upisnice na kojima su bili označeni spol, dob, naobrazba i zanimanje, pa se na taj način mogao dobiti uvid u sastav slušača. Osim tečajeva, održano je u tom razdoblju i 46 odvojenih predavanja. Po svojoj tematici je najveći broj predavanja bio iz oblasti prirodnih nauka a zatim su slijedili: povijest, književnost, medicina, pravo i umjetnost. Predavanja su se održavala u sadašnjoj glavnoj sveučilišnoj zgradi na Trgu Maršala Tita, u nekadašnjoj đačkoj čitaonici, dvaput tjedno, obično utorkom i četvrtkom od 6.30–7.30 naveče.

Još pred prvi svjetski rat je odbor Pučkog sveučilišta pokušao da organizira predavanja i u pokrajini. Zahvaljujući najviše potpori pojedinih studentskih klubova, osnivaju se u pojedinim gradovima Hrvatske tzv. *srednjoškolske ekstenzije*, neke vrste lokalnih odbora za priređivanje predavanja po uzorku Pučkog sveučilišta u Zagrebu. Iz sačuvanih se podataka vidi da su predavači Pučkog sveučilišta dočekivani s velikim zanimanjem u svim mjestima gdje su nastupali (Split, Zadar, Rijeka, Pula, Varaždin, Karlovac i dr.). Njihov dolazak, naročito u Dalmaciju i Istru, predstavljao je i političku manifestaciju narodne sloge u borbi protiv austro-mađarske dominacije. U tom pravcu osobito su odjeknula Šišićeva predavanja o hrvatsko-mađarskim odnosima i »Riječkom pitanju«. Ukupno su do početka svjetskog rata održana 34 predavanja u 15 gradova izvan Zagreba.

Na početku rata vlada je obustavila djelatnost svih društava, pa tako i Pučkog sveučilišta. Tek posljednje ratne godine odbor je uspio organizirati 22 predavanja, ali u nesređenim prilikama prvih poslijeratnih godina taj rad ponovo zamire – sve do jeseni 1920. godine.¹ Prof. Bazala, u svojstvu povjerenika za prosvjetu Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju, daje tada novu inicijativu za nastavak rada Pučkog sveučilišta. Dopunjuju se stara pravila iz 1910. godine.² Odbor Pučkog sveučilišta proširuje se od 9 na 17 članova; u njega sada ulaze i delegati fakulteta i visokih škola osnovanih nakon rata. Dok mandat predstavnika sveučilišnog senata traje i dalje godinu dana, mandat delegata fakulteta traje tri godine. Odbor Pučkog sveučilišta mijenja se po pravilu svake tri godine. On određuje smjernice rada i sastavlja raspored predavanja koje šalje sveučilišnom senatu na odobrenje, a dužan je da na kraju svake radne godine podnese sveučilišnom senatu izvještaj o svom radu i poslovanju. I po tim pravilima Pučko sveučilište ostaje isključiva sveučilišna ekstenzija (ustanova). Dva najvažnija funkcionera odbora bili su predsjednik i tajnik. Predsjedničku funkciju između dva rata vršili su ovi sve-

¹ Podrobnije o tom i daljnjim razdobljima djelovanja Pučkog sveučilišta usp. Hodimir Sirotković, *Pedeset godina Narodnog sveučilišta grada Zagreba*, Spomenica Narodnog sveučilišta grada Zagreba 1907–1957, Zagreb 1957, str. 9–55.

² Ta druga »Pravila o ustanovi pučkih visokoškolskih predavanja u Zagrebu« odobrena su od povjereništva za prosvjetu i vjere Zemaljske vlade, rješenjem br. 21.974 od 6. lipnja 1920.

ZGRADA NA MARULIĆEVOM TRGU, U KOJOJ SE NALAZILO PUČKO SVEUČILISTE

učilišni nastavnici: Ferdo Šišić (1920–1923), Julije Golik (1923–24), Miroslav Čačković (1924–29), A. Bazala (1930–32), Vale Vouk (1932–35), Stjepan Matičević (1935–40), Ivo Horvat (1940–45). Tajničku dužnost vršili su duže vremena Stjepan Matičević, Vale Vouk, Milovan Gavazzi i Vladimir Filipović. Tajnička funkcija je često bila važnija od predsjedničke, jer je tajnik bio zadužen za organizaciju svih tekućih poslova. Tajniku je u radu pomagao jedan administrativni službenik kojega je odbor postavljao uz određeni honorar ili stalnu plaću. Osim spomenutih, u odboru su duži niz godina surađivali profesori Raimond Fantoni s Gospodarsko-šumarskog fakulteta, Josip Lončar i Franjo Bohniček s Tehničkog fakulteta, Zlatko Pregrad s Filozofskog fakulteta, Stanko Frank i Juraj Andrassy s Pravnog fakulteta i Ivo Babić s Veterinarskog fakulteta.

Nakon prvoga svjetskog rata održavala su se predavanja Pučkog sveučilišta u predavaonici Kemijskog zavoda na Marulićevu trgu 20, koju je Pučko sveučilište u popodnevним satima upotrebljavalo za svoje svrhe. Predavanja su se održavala po pravilu svaki radni dan od 6.30–7.30 uveče, a nekih godina i nedjeljom. Objavljivala su se plakatima koji su sadržavali petnaestodnevni raspored. Sezona predavanja trajala je od sredine listopada do kraja ožujka, a kasnije do kraja travnja, s prekidom za vrijeme božićnih i uskršnjih blagdana.

Oblici rada bili su ovi: 1. predavanja, 2. ciklusna predavanja, 3. naučni tečajevi, 4. radne zajednice, 5. posebna predavanja za omladinu, 6. predavanja u pokrajini, 7. vođenje po kulturnim ustanovama, 8. izdavačka djelatnost.

Predavanja su bila glavni oblik u radu Pučkog sveučilišta. U čl. 3 Pravila iz 1920. godine kaže se da »predmet pučkih visokoškolskih predavanja jesu sva područja znanosti pučki prikazivana«. Pojedine struke bile su po tematici predavanja zastupane ovim redom: povijest, povijest umjetnosti, prirodne nauke, medicina, geografija, filozofija, pravne nauke, književnost, a u manjoj mjeri: tehnika, matematika, fizika i narodna ekonomija. Ukupno je u razdoblju 1920–45. održano 2.764 predavanja sa 406.717 posjetilaca tj. prosječno 147 posjetilaca na svakom predavanju.

Kao predavači nastupaju i u tom razdoblju najviše sveučilišni nastavnici. Drugi predavači, izvan Sveučilišta, morali su predati ponudeno predavanje na čitanje odgovarajućem sveučilišnom nastavniku i tek nakon njegove pismene odjave odbor je odlučivao da li se prijavljenom kandidatu može odobriti nastup. Koliko je u toj proceduri bilo brige da se osigura kvaliteta predavanja, toliko je nesumnjivo bilo i profesionalne uskogrudnosti prema predavačima izvan sveučilišnoga kruga. Tek nekoliko godina pred drugi svjetski rat opaža se jači prodor izvanfakultetskih stručnjaka-novinaru, književnika, inženjera i drugih, ali nikad u takvom broju da bi Pučko sveučilište izmijenilo svoj osnovni karakter zatvorene sveučilišne ustanove.

Na govornici Pučkog sveučilišta nastupali su svi poznatiji sveučilišni profesori. Najčešći predavači bili su: Albert Bazala, Ljubo Babić, Ramiro Bujas, Rudolf Horvat, Oton Kučera, Tomo Maretić, Gavro Manojlović i Petar Skok. U razdoblju pred drugi svjetski rat opaža se i česti nastup stranih predavača, prvenstveno Francuza i Nijemaca, a donekle i Talijana, tako da je 1938–39. zabilježen čak rekordan broj od 28 stranih predavača. U tako čestom dolaženju stranaca u to vrijeme svakako se odražavao i politički sukob tadašnjih blokova u Evropi i njihova borba za prestiž i utjecaj u našoj zemlji.

U prvim poslijeratnim godinama nastavljano je s predratnom tradicijom održavanja ciklusnih predavanja u trajanju od 2–4 sata o istoj temi. Kasnije se sve više prelazi na jednosatna i najviše dvosatna predavanja o pojedinoj temi, jer – kako se konstatira u jednom izvještaju odbora, – »veći ciklusi nisu mogli zadržati isti krug slušača«. Pod *naučnim tečajem* razumijevao se takav oblik rada, gdje uz predavača aktivno sudjeluju i sami slušači koji teze referata prihvaćaju ili kritiziraju. Međutim, svi održani naučni tečajevi nisu imali takav karakter *aktivnog* seminarskog rada, već su bili bliže ciklusu predavanja o određenoj temi. Ukupno je održano 37 naučnih tečajeva. Prosječno trajanje tečaja bilo je 10 sati, a broj polaznika kretao se oko 20 po tečaju. Tematika tih tečajeva bila je različita. Najviše ih je bilo iz filozofije i psihologije. Godine 1934. bio je učinjen zanimljiv pokušaj da se za kvalificirane mašinske radnike i tehničare održi tečaj s temom: »Kako se crtaju strojevi«. Profesor Josip Boncelj vodio je tri takva tečaja, svaki u trajanju od 8 sati. To su, na žalost, bili samo povremeni pokušaji koji se nisu dugo održali.

Radna zajednica bila je vrsta suvremenog seminara u kojem učestvuje manja grupa ljudi što žele da dogovorenu temu zajednički rasprave. Taj oblik rada, udomaćen u Engleskoj, namjeravao je prof. Bazala primijeniti i kod nas. Grupa bira nastavnika, a pripreme za diskusiju vršile su se individualno. Koliko nam je poznato, samo su radne godine 1922–23. organizirane dvije takve radne zajednice; jedna je raspravljala o izabranim temama iz povijesti umjetnosti, a druga o problemima iz kemije.

Omladinska predavanja uvedena su prvi put radne godine 1931–32. na inicijativu tadašnjeg tajnika Pučkog sveučilišta prof. Vale Vouka. Ta su se predavanja održavala nedjeljom prije podne; spomenute godine održano je 13 takvih predavanja s prosječnim posjetom od 150 omladinaca. Ne znamo koji je stvarni razlog spriječio da se nije nastavilo s tim oblikom rada za koji je omladina pokazala veliko zanimanje. Znamo samo to da je radne godine 1934–35. bio priređen tečaj o eksperimentalnoj kemiji za srednjoškolce. Odaziv je opet bio vrlo velik, tako da je tečaj, u koji se upisalo 350 srednjoškolaca, morao biti razdijeljen u dva posebna kursa.

Predavanja u pokrajini. Jednom okružnicom povjereništva za prosvjetu Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju od 1920. godine potaknuto je osnivanje srednjoškolskih ekstenzija tj. pučkih sveučilišta vezanih za srednje škole u provinciji. Njihov se broj neko vrijeme popeo čak na 18. Treba reći da je većina njih slabo djelovala; najviše agilnosti u radu pokazivale su ekstenzije u Karlovcu, Osijeku i Varaždinu. Srednjoškolske ekstenzije tražile su od Pučkog sveučilišta u Zagrebu savjete za sastavljanje programa predavanja i izbor tema, te tehnička pomagala – dijapozitive, knjige i slike. Pučko sveučilište pomagalo je ove ekstenzije povremeno i svojim predavačkim kadrom. Broj predavanja u pokrajini ovisio je o pomoći koju su u tu svrhu davale Pučkom sveučilištu centralne i mjesne vlasti. Ne raspoložemo potpunim podacima o broju održanih predavanja u pokrajini, ali ih je, čini se, bilo prilično mnogo. Prvih godina nakon rata sveučilišni nastavnici odlaze kao predavači ponajviše u Varaždin i Karlovac. Iz podataka koje je objavilo Narodno sveučilište u Splitu³ vidi se da su ovdje u razdoblju od 1925–40. gostovala 23 sveučilišna nastavnika iz Zagreba s 40 održanih predavanja. Broj predavanja u pokrajini naročito je porastao god. 1939–40. (22 predavanja) i 1940–41. (66 predavanja), zahvaljujući izdašnoj financijskoj pomoći odjela za prosvjetu Banovine Hrvatske.

Uođenje po kulturnim ustanovama, kao nov oblik u radu Pučkog sveučilišta, provodi se od kraja radne godine 1935–36. Kada bi u mjesecu svibnju prestala predavanja, odbor je organizirao, obično nedjeljom ujutro, stručno vođenje građana po gradskim galerijama i muzejima. Do početka drugoga svjetskog rata organizirano je 31 takvo vođenje.

Izdavačka djelatnost. Koliko nam je poznato, odbor je štampao oko 30 brošura s predavanjima održanim na katedri Pučkog sveučilišta. Ali najvažniji pothvat u tom pravcu bilo je izdavanje »Zbornika za pučku prosvjetu« koji je, na inicijativu prof. Bazale, Pučko sveučilište počelo

³ Spomenica o 30-godišnjici osnivanja Narodnog sveučilišta u Splitu, Split 1955.

izdavati 1922. godine. Zbornik je izlazio kao časopis, tromjesečno, u toku 1922–23. godine. Časopis je donosio rasprave i vijesti o različitim problemima obrazovanja odraslih kod nas i u svijetu i zabilježio niz dragocjenih podataka o našim pučkim sveučilištima i njihovu radu.⁴ Zbog nedostataka financijske potpore i nerazumijevanja tadašnjih vlasti časopis je prestao izlaziti na početku 1924 godine.

Godine 1932. odbor je objavio »Spomenicu Pučkog sveučilišta u Zagrebu« u povodu 25-godišnjice njegova osnivanja.⁵

Ujesen 1931. dolazi do novih izmjena u pravilima Pučkog sveučilišta.⁶ Sastav odbora ostao je isti, tj. 17 članova. Fakulteti biraju po dva odbornika na tri godine; samo Filozofski i Tehnički fakultet, kao najveći, imaju pravo na izbor triju odbornika.

Za vrijeme šestojanuarske diktature vlada je odredila da upravne vlasti (policija) nadziru rad pučkih sveučilišta, napose predavanja. Sveučilišni senat stao je na gladište da je Pučko sveučilište njegova ustanova i da se na nj također protežu propisi o sveučilišnoj autonomiji. Međutim, potvrđujući nova pravila Ministar prosvjete Dragutin Kojić nije htio priznati autonomni status Pučkog sveučilišta. Došlo je do oštrog sukoba između ministra i prof. Bazale, predsjednika upravnog odbora Pučkog sveučilišta. Spor je riješen kompromisom. Članom 15. novih pravila sveučilišni senat, a ne upravni organ, dobiva ovlaštenje »da može na prijedlog rektora obustaviti predavanja koja ne bi odgovarala zadatku ustanove pučkih sveučilišnih predavanja, a prema prilikama može sveučilišni senat i obustaviti rad odbora, ako to zahtijeva interes i ugled sveučilišta«. Takva formulacija čl. 15. Pravila značila je barem načelnu pobjedu stava sveučilišnih vlasti da se i na Pučko sveučilište u Zagrebu, kao isključivo sveučilišnu ustanovu, protežu propisi o sveučilišnoj autonomiji, pa sveučilišni senat snosi svu moralnu i političku odgovornost za odobrena predavanja.⁷

Usprkos opetovanim protestima rektora, policija je preko svojih agenata nadzirala pojedina »sumnjiva« predavanja, zbog čega je dola-

⁴ Časopis je u pet brojeva donio oko 320 stranica različitog materijala s područja obrazovanja odraslih, s oko 37 većih i manjih prikaza. Urednik časopisa bio je prof. Albert Bazala. U prvim brojevima nalazimo više njegovih teoretskih članaka u kojima raspravlja o važnim problemima obrazovanja odraslih. Zato ovaj časopis predstavlja vrijedan kulturno-historijski dokument za svakoga koji se bavi proučavanjem povijesti obrazovanja odraslih u Hrvatskoj.

⁵ U Spomenici se nalazi poznati govor prof. Bazale: »Vječni oganj«, izrečen na proslavi 25-godišnjice Pučkog sveučilišta. Spomenica sadrži i popis svih predavanja Pučkog sveučilišta održanih u razdoblju 1912–32. godine.

⁶ To su po redu treća Pravila Pučkog sveučilišta, koja su zapravo izmjena i dopuna Pravila iz 1921. godine. Ova Pravila prihvatio je sveučilišni senat na sjednici od 26. lipnja 1931. a odobrio ministar prosvjete rješenjem br. 5281 od 11. ožujka 1932.

⁷ Policija nije uvijek poštivala odredbu čl. 15 Pravila. Tako je, npr., uprava policije u Zagrebu zabranila 13. ožujka 1934. predavanje umirovljenog prof. Rudolfa Horvata. Na to je rektor Đuro Stipetić, u znak protesta, suspendirao daljnja predavanja na katedri Pučkog sveučilišta, dok se spor s ministarstvom ne riješi. Vidi načelno stajalište rektora u pismu upućenom 14. ožujka 1934. ministru prosvjete Iliji Šumenkoviću. Arhiv rektorata Sveučilišta – zapisnici sveučilišnog senata za šk. god. 1934/35.

zilo do protesta sveučilišnih vlasti.⁸ I sam odbor Pučkog sveučilišta pazio je da ne dolazi u sukob s vlastima, pa je skidao s programa sve one teme koje bi mogle dati povoda sukobu s vlastima ili demonstraciji publike. To se otvoreno i priznaje u izvještaju odbora za radnu godinu 1934–35, gdje se kaže: »U vezi s nemirima na sveučilištu ove godine su izbjegavana predavanja u kojima bi se tretirala socijalno-politička pitanja, koja su u prijašnjim godinama u velikoj mjeri punila našu dvoranu«. Usprkos svim mjerama opreza ipak je nekoliko puta došlo do sukoba – bilo s policijom bilo s najavljenim predavačima. U nekoliko slučajeva sukobe su izazvali frankovački elementi,⁹ a nekoliko puta je i napredna studentska omladina demonstracijama izrazila svoje negodovanje protiv reakcionarnih stavova pojedinih predavača.

U mjesecu listopadu 1932. odbor je svečano proslavio 25-godišnjicu osnivanja i 20-godišnjicu rada Pučkog sveučilišta. Po uzoru na Pučko sveučilište u Zagrebu osnovan je te jubilarne godine i Kolarčev Narodni univerzitet u Beogradu.

Nekoliko godina prije početka drugoga svjetskog rata naglo se razmahao rad Pučkog sveučilišta, da bi okupacijom zemlje opet zamro. Prve godine okupacije Pučko sveučilište uopće ne radi. Pod pritiskom kvislinških organa, odbor druge godine rata ponovo organizira predavanja. Pučko sveučilište životari do kraja rata, s čestim prekidima rada zbog teških materijalnih i psiholoških uvjeta za takav rad u okupiranom Zagrebu.

Financijska sredstva za svoj rad Pučko sveučilište je pribavljalo u prvom redu državnom potporom, koju je najprije davala pokrajinska a kasnije banska uprava. Dio potpore davala je i općina grada Zagreba, a ponešto sredstava namicalo je Pučko sveučilište i od ulaznica; zbog njihove niske cijene, taj dio prihoda bio je, dakako, malen.

U razdoblju između dva rata Pučko sveučilište steklo je širok krug posjetilaca, što dokazuje i broj održanih predavanja i broj njihovih slušatelja. Ono postaje tada značajno informativno središte preko kojega široka publika dolazi u kontakt s predstavnicima znanstvene misli. Sveučilište je tada uvelo i neke nove oblike kulturno-obrazovnog rada, ali se u cjelini nije otrglo od osnovne zamisli svog osnivača da ostane građanski objektivni informator akademske misli.

III. CENTRALNO NARODNO SVEUČILIŠTE (1946–54). Još za vrijeme narodnooslobodilačke borbe uočena je važnost Narodnog sveučilišta u radu oko podizanja kulturnog i obrazovnog nivoa tisuća boraca i stanovnika oslobođenih krajeva. Zbog toga Izvršni odbor AVNOJ-a već u prosincu 1942. izrađuje ogledni »Statut narodnog uni-

⁸ Na sjednicama sveučilišnog senata od 30. svibnja 1938. i 12. svibnja 1939. raspravljalo se o ponovljenom zahtjevu policije da smije prisustvovati predavanjima na Pučkom sveučilištu. Senat je stao na gladište da propisi o autonomiji Sveučilišta vrijede i za Pučko sveučilište, pa da policija ne može kontrolirati ta predavanja bez posebnog odobrenja sveučilišnih vlasti.

⁹ Tako, npr., u listopadu 1937. frankovci priređuju bučne demonstracije protiv prof. Pravnog fakulteta Dinka Tomašića, jer je na katedri Pučkog sveučilišta tumačio razvoj hrvatskog nacionalizma na način koji oni nisu htjeli prihvatiti. Slične demonstracije priređene su 1940. godine protiv beogradskog sveuč. prof. N. Vulića.

verziteta«. Na temelju njegovih smjernica počela su još za rata nicati nova narodna sveučilišta ili su obnovljena stara, s novim ljudima i širim ciljevima rada.

I staro Pučko sveučilište u Zagrebu zahvatio je odmah nakon oslobođenja val novog doba, koje prvenstveno ističe težnju za što širim obrazovanjem mladog čovjeka, graditelja socijalizma. Na temeljima starih iskustava počinju se postepeno uočavati nove obrazovne mogućnosti.

U svibnju 1946. godine tadašnji ministar prosvjete u vladi NRH dr Zlatan Sremec propisuje nova *Pravila o organizaciji centralnog narodnog sveučilišta u Zagrebu* (kratica: CNS). U tim pravilima osjeća se već novi duh. Ni sastav odbora ni predavački kadar nisu više monopol zatvorene sveučilišne ekstenzije. Uz 4 nastavnika Sveučilišta, koje u odbor CNS-a imenuje ministar prosvjete na prijedlog sveučilišnog senata, svi drugi odbornici su javni radnici koje predlažu njihova staleška udruženja ili sindikati. Pravilima se omogućava nastup na katedri CNS-a svima spremnim stručnjacima i javnim radnicima. U čl. 2. Pravila ističe se osnovni zadatak CNS-a: »CNS je narodno-prosvjetna ustanova, koja preko predavanja i priredaba širi istinsku teoriju i nauku s područja svih naučnih oblasti i na taj način pruža priliku za obrazovanje u svim naučnim oblastima i onima kojima je univerzitetski studij nepristupačan«.

U rujnu 1946. godine Ministarstvo prosvjete imenuje Inicijativni odbor sa zadatkom da izvrši sve potrebne predradnje, a u prosincu iste godine imenovan je prvi odbor CNS-a na čelu s Vladislavom Brajkovićem, prof. Pravnog fakulteta. Na početku siječnja 1947. organiziraju se prva predavanja obnovljenog narodnog sveučilišta. Potkraj mjeseca ožujka 1947. Ministarstvo prosvjete dodjeljuje CNS-u bivše kino »Prosvjeta« u Kordunskoj ulici, i ta dvorana ostaje do danas centralnom predavaonicom Narodnog sveučilišta.

U daljnjem razdoblju doneseno je još nekoliko propisa, koji su pobliže regulirali, odnosno mijenjali položaj CNS-a u sistemu obrazovanja odraslih u Hrvatskoj. CNS djeluje u tom centralističkom razdoblju kao prvo narodno sveučilište u Hrvatskoj, pa njegove oblike rada i predavanja preuzimaju mnoga druga narodna sveučilišta u Republici. U lipnju 1948. godine vlada NRH donosi *Uredbu o Centralnom narodnom sveučilištu* u kojoj je najvažnija odredba bila da CNS može slobodno raspolagati svojim prihodima; to je u ono vrijeme stroge planske kontrole značilo veliku olakšicu u radu. Na temelju te Uredbe Ministarstvo prosvjete donijelo je mjesec dana kasnije poseban *Pravilnik o organizaciji poslovanja CNS-a*, u kojem se pobliže razrađuju načela vladine uredbe, naročito u pogledu sastava i funkcije upravnog odbora. CNS je od svoga osnutka 1947. godine pa sve do početka 1954. bilo pod nadzorom vrhovnih prosvjetnih organa Republike – Ministarstva prosvjete odnosno kasnijeg Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NRH.

U čitavom tom razdoblju CNS ostaje pretežno vezano za Sveučilište s obzirom na to što su rukovodeći funkcioneri CNS-a ostali i dalje sveučilišni nastavnici. Godine 1954. u okvirima opće decentralizacije funkcija i organa, CNS dolazi pod opći nadzor Savjeta za prosvjetu Narodnog odbora grada Zagreba, koji u prosincu 1954. propisuje i nova *Pravila o organizaciji i poslovanju Narodnog sveučilišta grada Zagreba*

(kratica: NSGZ). Od tada prestaje uža povezanost Narodnog sveučilišta s matičnom ustanovom, iako je i Pravilima od 1954. godine bilo predviđeno da u upravni odbor Narodnog sveučilišta od 15 članova Društvo sveučilišnih nastavnika delegira 5 članova. Lišeno svojih centralnih republičkih funkcija u obrazovanju odraslih, ono djeluje od tada kao lokalna gradska ustanova sa samostalnim financiranjem.

U novim uvjetima širokog razmaha narodnog obrazovanja niknula su posljednjih 15 godina mnoga nova narodna sveučilišta diljem Hrvatske. Ona postepeno prerastaju u ustanove za svestrano obrazovanje radnih ljudi. Programska osnovica narodnih sveučilišta postavljena je danas vrlo široko – od općeg do društveno-ekonomskog i ideološkog obrazovanja. Ostvaruju se novi oblici rada, naročito grupni oblici (seminari, tečajevi, škole za seosku omladinu, večernje političke škole i dr.), kojima su obuhvaćene tisuće novih polaznika. Od kraja 1954. godine mrežom narodnih sveučilišta u Hrvatskoj rukovodi Savez narodnih sveučilišta.¹⁰

U razdoblju djelovanja CNS-a (1947–1954) odbor je organizirao 913 predavanja s 255.000 posjetilaca, 1850 filmskih predstava i 809 predavanja izvan katedre NSGZ, u pojedinim radnim kolektivima i drugim narodnim sveučilištima. U poslijeratnom razdoblju znatno se povećao broj aktualnih tema. S obzirom na predavački kadar, upravni odbor CNS-a otvorio je širom vrata političkim i kulturnim radnicima, novinarima i stručnjacima iz prakse. Takva politika odbora omogućila je nastup blizu 400 predavača na katedri CNS-a, što je unijelo više zanimljivosti i raznovrsnosti u tematiku predavanja, a da kvaliteta nije bila pri tom umanjena. Među petoricom predavača koji su u tom razdoblju najviše nastupali na katedri CNS-a četvorica su bila sveučilišni nastavnici: Ivo Rubić i Josip Roglić, profesori Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, te Vladimir Filipović i Rudi Supek s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. I u daljnjem razvoju rada Narodnog sveučilišta grada Zagreba veliki broj nastavnika našeg Sveučilišta javlja se na njegovim katedrama.

CNS je pružalo znatnu pomoć narodnim sveučilištima u pokrajini, kako u organiziranju predavanja tako i kadrom svojih predavača. Ta pomoć nije bila mala, jer je gotovo isti broj predavanja organiziran izvan predavaonice CNS-a koliko i u njoj samoj (819 : 913). Osobito intenzivan rad u tom pravcu razvijao se do 1952. godine, kada je CNS – uz financijsku potporu Ministarstva prosvjete – organiziralo čitave ekipe predavača koje su išle na omladinsku prugu Šamac–Sarajevo, u Istru, Liku, Kordun, Dalmaciju, u garnizone Jugoslavenske armije i u pojedine radne kolektive. Godine 1953. CNS je otvorio i prvu Školu stranih jezika koja je novim nastavnim metodama ubrzo stekla solidan ugled u gradu.

Na čelu upravnog odbora CNS-a stajao je punih 6 godina prof. Vladislav Brajković, a dvije godine Marijan Horvat, također prof. Pravnog fakulteta. Milan Anić, prof. Poljoprivredno-šumarskog fakulteta, vodio je kroz čitavo to razdoblje financijsko poslovanje ustanove. I poslije preobrazbe CNS-a u Narodno sveučilište grada Zagreba mnogi

¹⁰ Sada se zove »Zajednica narodnih i radničkih sveučilišta SRH«. U njoj je učlanjeno 118 ustanova za obrazovanje odraslih u Hrvatskoj.

su sveučilišni nastavnici nastavili – vlastitom inicijativom – suradnju u novim organima narodnog obrazovanja. Tako je prof. Brajković vršio u poslijeratnom razdoblju punih 8 godina dužnost predsjednika upravnog odbora CNS-a odnosno NSGZ-a. Kao što je prof. Bazala u prvom razdoblju, tako je prof. Brajković u tom vremenu bio »spiritus movens« mnogih akcija narodnih sveučilišta. Hodimir Sirotković, prof. Pravnog fakulteta, vršio je punih 12 godina funkciju tajnika, a kasnije potpredsjednika NSGZ-a. Kao višegodišnji članovi upravnog odbora NSGZ-a sudjelovali su i ovi sveučilišni profesori: Davorin Bazjanac, Ramiro Bujas, Josip Lončar, Mihajlo Ogrizović, Ivo Rubić i Rudi Supek. U upravnom odboru i drugim organima Zajednice narodnih i radničkih sveučilišta SRH aktivno rade već preko 10 godina sveučilišni profesori: Mihajlo Ogrizović, Hodimir Sirotković i Mladen Zvonarević, koji je od 1967. godine i predsjednik Zajednice. Docent Pravnog fakulteta u Splitu dr Andrija Duić nalazio se na čelu Radničkog sveučilišta u Splitu gotovo dvije godine, a Nikola Filipović, predavač Pravnog fakulteta u Zagrebu, bio je direktor NSGZ-a u razdoblju 1966–68. godine.

Svi ti podaci upućuju na činjenicu da veze sveučilišnih nastavnika s pokretom za obrazovanje odraslih u Hrvatskoj nisu prestale, iako se one danas više očituju kao privatna inicijativa i dobra volja pojedinih nastavnika nego kao njihova profesionalna obaveza.

Narodno sveučilište grada Zagreba je davno prestalo da bude ekstenzija matične kuće. Brojne druge ustanove i drugi kadrovi brinu se danas za obrazovanje odraslih u našoj Republici. Postavlja se ipak pitanje da li se naše Sveučilište kao cjelina smije dezangazirati u tom andragoškom naporu koji vrlo mnogo pomaže društvenom, kulturnom i stručnom sazrijevanju širokih struktura našeg društva. U ovom tehničkom vijeku neprestano evoluiraju i obrazovne potrebe naše društvene zajednice i one postaju sve više urgentne. Osnovni je problem Sveučilišta u tome koliko je ono spremno da odgovori tim zahtjevima i potrebama suvremenog industrijskog društva.